

Форми та методи формування активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності “Пласту”

Роботу виконано на кафедрі теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти ВНУ ім. Лесі Українки

У статті досліджено форми та методи формування активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності “Пласту”. Наведено оцінку пластових виховників щодо частоти та ефективності їх використання у власній діяльності.

Ключові слова: активна громадянська позиція, підлітки, “Пласт”, форма, метод.

Остапівская И. И. Формы и методы формирования активной гражданской позиции подростков в воспитательной деятельности “Пласта”. В статье исследованы формы и методы формирования активной гражданской позиции подростков в воспитательной деятельности “Пласта”. Приведены оценки воспитателей “Пласта” относительно частоты и эффективности их использования в собственной работе.

Ключевые слова: активная гражданская позиция, подростки, “Пласт”, форма, метод.

Ostapivovska I. I. The forms and the Methods of Forming of Active Civil Position of Teenagers in Educate Activity of “Plast”. The forms and the methods of forming of active civil position of teenagers are explored in educate activity of “Plast” in the article. The estimations of plasts educators of frequency and efficiency of their use in own work are resulted in it.

Key words: active civil position, teenagers, “Plast”, form, method.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відомо, що добробут країни, її міжнародний авторитет залежать від усвідомлення кожним громадянином своєї ролі й важливості власної активної діяльності для загальнодержавного розвитку. Формування та закріплення основних громадянських світоглядних установок відбувається в підлітковому віці, воно полягає у свідомому вияві активної громадянської позиції юної особистості. Ці процеси поєднуються із вихованням здатності до критичного мислення, уміння відстоювати власні права та переконання, усвідомлювати свої обов'язки, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, керуватися у вияві соціальної та громадянської активності демократичними принципами. Динамізм та швидкі еволюційні зміни, притаманні сучасній цивілізації, гуманізація та демократизація суспільних відносин на усіх рівнях, зростання соціальної ролі особистості, інтенсифікація технологічного прогресу та глобальні інформатизація й інтеграційні процеси вимагають пошуку нових засобів, здатних забезпечити виховання активних членів суспільства. Для досягнення цієї мети потрібні детальне дослідження сучасного виховного процесу, вирішення широкого комплексу соціально-педагогічних проблем виховання людини-громадянина, розробка, пошук і вдосконалення виховних моделей, які б відповідали змінам у свідомості й поведінці сучасних людей, перспективам їхнього особистісного розвитку і завданням розбудови прогресивного українського суспільства. Це спричинило гостру потребу вивчення виховного потенціалу різних молодіжних груп і об'єднань та його використання для формування активної громадянської позиції підлітків. Науковий інтерес у зв'язку з цим становить Національна скаутська організація України “Пласт”.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї проблеми. У процесі розгляду цього питання ми ознайомилися із низкою методичних праць, наукових досліджень, публікацій у періодичних та неперіодичних виданнях. На початках діяльності “Пласту” участь у розробці її напрямів, форм, методів брали О. Тисовський, С. Тисовський, Ю. Старосольський, С. Левицький, І. Боберський, Т. Самотулка, П. Франко, І. Чмола, А. Річинський та ін. Ґрунтовні ретроспективні дослідження провели Б. Савчук, О. Сич, Ю. Візітів, В. Окаринський, М. Пантюк. Методико-виховну діяльність, розвиток духовної, інтелектуальної, соціальної, фізичної сфер особистості описують Т. Алексеєнко,

М. Артиш, Ю. Жданович, А. Зайченко, Н. Корпач, О. Кравченко, М. Окаринський, Р. Охрімчук, Ю. Юзич, Р. Яблонський. Загальні характеристичні відомості містяться в роботах А. Нісімчука, В. Москаленко та С. Диби. Особливої уваги заслуговують статті Л. Онишкевича, присвячені розвитку особистості, вихованню активного громадянина, котрі систематично публікуються під псевдонімом “Старий Вовк” в журналі “Пластовий шлях”. Приклади використання конкретних методик знаходимо у журналах “Пташеня”, “Готуйсь”, “В дорогу”, “Юнак”. Різноманітну довідкову і методичну інформацію, результати статистичних досліджень систематично подаються на інтернет-порталі організації www.plast.org.ua.

Формулювання мети та завдань статті. Аналіз дослідженості проблеми показав, що в сучасній психолого-педагогічній науці немає цілісного дослідження, присвяченого формуванню активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності “Пласту”. Тому метою статті є аналіз ефективних форм та методів формування активної громадянської позиції підлітків у “Пласті”.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Першоджерелом “Пласту” стали скаутський метод, що його запропонував Р. Бейден-Пауел, і традиції українського козацтва. Назву “Пласт” запропонував І. Боберський, котрий разом із О. Тисовським розробляв концепцію та навчально-виховну термінологію нової української дитячо-молодіжної організації скаутського типу [4]. Її підґрунтям стали “Пластовий закон” та “Три головні обов’язки пластуна”, які сформульовані у “Пластовій присязі” [1, 34–37]. “Пластовий закон” і “Пластова присяга” – це не заборони, а позитивні вказівки. Вони регламентують особистісні риси, опанувати якими має прагнути кожен пластун чи пластунка [1–3]. Засвоєння і дотримання Закону вимагає від пластунів усіх уладів активності, постійного розвитку та самовдосконалення. Вони охоплюють усі сфери життя членів “Пласту”. В організації запроваджено віковий поділ її членів. Кожну вікову групу називають уладом. “Пташата” – об’єднання дітей віком від 3 до 6(7) років; 6(7)–10 років – Улад пластунів-новаків/пластунок-новачок (УПН); 11–17 років – Улад пластунів-юнаків/пластунок-юначок (УПЮ); 18–34 роки – Улад старших пластунів/старших пластунок (УСП); від 35 років – Улад пластових сеньйорів/сеньйорок (УПС) [1, 42–45]. Проте у віковому поділі спостерігається розбіжність загальноприйнятої та пластової термінології щодо термінів “юнаки”, “юнацтво”. У “Пласті” об’єднання підлітків і старших школярів в одну вікову категорію зумовлено тим, що для певного віку існує подібний зміст виховних програм, форм і методів виховання, однакова організаційна структура. Вибір назви ґрунтується на психологічних особливостях підліткового віку, зокрема на такій рисі підліткового віку, як почуття дорослості [1, 43–45]. Щодо виховання, то перші два улади є виховними, а інші – виховницькими, тобто представники УСП та УПС проводять виховну діяльність із юнацтвом та юнацтвом, адаптують до сучасних пластових реалій різноманітні методи виховання, розробляють нові форми та методи діяльності; у “Пласті” їх називають виховниками або виховницями.

Особистість у “Пласті” виховують із використанням певних форм (сходина, прогулянки, мандрівки, екскурсії, теренові ігри та змаги, ватри та імпрези, табори) [1, 94–105; 2, 32–33] та методів роботи (гутірка, дискусія, дебати, інструктаж, майстерка, спів, впоряд, ігри у приміщенні, теренові ігри та змаги, проектна діяльність) [1, 83–88; 2, 33–35]. Для того, щоб оцінити найбільш ефективні форми та методи формування активної громадянської позиції підлітків у виховній діяльності “Пласту”, вивчали думку виховників “Пласту”. Для цього проведено анкетування та бесіди, які дали змогу визначити частоту використання та ефективність застосування різних методів для формування активної громадянської позиції підлітків-пластунів.

У діагностуванні брали участь 72 респонденти-виховники, які мають стаж роботи із гуртками або куреннями від 1,5 до 19 років, із Волинської, Львівської, Рівненської областей. Причому всіх учасників опитування поділили на чотири категорії: менше ніж один рік виховної роботи з гуртком або куренем, 1–2 роки, 2–4 роки, понад 4 роки виховної роботи з юнацькою частиною у “Пласті” (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл кількості виховників за тривалістю виховної діяльності у “Пласті”

	Менше ніж 1 рік		1–2 роки		2–4 роки		Понад 4 роки	
	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%
Кількість виховників	4	5,56	27	37,49	11	15,28	30	41,67

У процесі анкетування виховникам потрібно було оцінити перераховані вище форми та методи та формування активної громадянської позиції своїх вихованців за частотою використання (використовую постійно, використовую іноді, не використовую) та їх ефективністю (вважаю ефективними, ефективні частково, вважаю неефективними). Результати подано у табл. 2 і 3.

Таблиця 2

Оцінка виховниками різних форм формування активної громадянської позиції у “Пласті”

Кількість Форма	Використовую постійно		Використовую іноді		Не використовую ніколи		Вважаю ефективними		Ефективні частково		Вважаю неефективними	
	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%
Сходини	72	100,00	0	0,00	0	0,00	72	100,00	0	0,00	0	0,00
Прогулянки	60	83,33	10	5,56	2	2,78	50	69,44	20	27,78	2	2,78
Мандрівки	70	97,22	2	2,78	0	0,00	68	94,44	4	5,56	0	0,00
Експерсії	65	90,28	4	5,56	3	4,16	65	90,28	4	5,56	3	4,16
Теренові ігри та змаги	70	97,22	2	2,78	0	0,00	70	97,22	2	4,16	0	0,00
Ватри та імпрези	60	83,33	8	11,11	4	5,56	58	80,55	12	16,67	2	2,78
Табори	72	100,00	0	0,00	0	0,00	72	100,00	0	0,00	0	0,00

Проаналізувавши отримані анкетні дані, ми зробили висновок, що всі виховники, незалежно від віку та досвіду виховницької праці у “Пласті”, постійно використовують для формування активної громадянської позиції сходини і табори. Мандрівки, теренові ігри та змаги для формування громадянської активності своїх вихованців використовують 70 виховників, що становить 97,22 % усіх опитаних. Ефективними є також, як засвідчують статистичні дані нашого опитування, теренові змаги та ігри (70 виховників – 97,22 % респондентів) та мандрівки (68 виховників – 94,44 % опитаних). Менш ефективні, за результатами анкетування, є експерсії (їх часто використовує 65 виховників, тобто 90,28 %, а не використовують взагалі три виховники – 4,16 %), прогулянки (часто використовують їх 60 виховників, тобто 83,33 %, але не використовують два виховники – 2,78 %), ватри та імпрези (їх часто використовують 60 виховників (83,33 %), проте не використовують чотири виховники (5,56 %)). Ефективність використання решти із наведених форм пластові виховники оцінюють так: експерсії – 65 респондентів, тобто 90,28 % опитаних (однак у своїй виховницькій діяльності для формування активної громадянської позиції їх не використовують зовсім три виховники (4,16 %)). Ватри та імпрези вважають ефективними для формування активної громадянської позиції підлітків-пластунів 58 опитаних (80,55 %), на думку 50 із опитаних виховників (69,44 %), високоефективною формою є також прогулянка (неефективними для проведення громадянського виховання ці форми є для двох виховників (2,78 %)).

Аналіз отриманих даних також дав змогу зробити висновки, що в процесі формування активної громадянської позиції підлітків виховники із досвідом виховної праці у “Пласті” понад 2 роки (43 респонденти, або 59,72 %, за даними експерименту) використовують усі вищенаведені форми. Проводячи бесіди, ми також виявили, що виховники старшого віку та із тривалим досвідом виховницької роботи ефективною формою виховання громадянських цінностей та спонукання до громадянської активності пластунів-підлітків вважають особисті бесіди. Значна частина респондентів (54 виховники (75 %), незалежно від віку та досвіду) вважає ефективними формами формування

активної громадянської позиції підлітків проведення спортивних і туристичних змагань та ігор (у тому числі – спортивних змагань, організованих іншими громадськими організаціями, владними структурами, освітніми установами), участь у загальногромадській релігійній діяльності (“Стіяка біля плащаниці”, “Передача виблиемського вогню” тощо). У ході бесід близько третини виховників (25 осіб, або 34,72 %) зауважували також, що ефективним елементом у формуванні активної громадянської позиції пластуни-підлітків є спонукання до співпраці зі ЗМІ: написання статей про “Пласт”, діяльність пластуни свого осередку (проведені табори, мандрівки, організовані виставки, реалізовані проекти, участь у громадському житті тощо). 13 виховників (18,06 %) використовують та вважають ефективною участь своїх пластових гуртків у мистецьких конкурсах, організованих місцевою громадою, владними структурами.

Таблиця 3

Оцінка виховниками різних методів формування активної громадянської позиції у “Пласті”

Метод	Використовую постійно		Використовую іноді		Не використовую ніколи		Вважаю ефективними		Ефективні частково		Вважаю неефективними	
	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%	особи	%
Гутірка	72	100	0	0	0	0	72	100	0	0	0	0
Дискусія	67	93,06	3	4,16	2	2,78	67	93,06	3	4,16	2	2,78
Дебати	6	8,33	40	55,56	26	36,11	9	12,5	52	72,22	11	15,28
Інструктаж	65	90,28	4	5,56	3	4,16	65	90,28	4	5,56	3	4,16
Майстерка	41	56,94	26	36,12	5	6,94	41	56,94	26	36,12	5	6,94
Спів	65	90,28	7	9,72	0	0	60	90,28	8	11,11	4	5,56
Впоряд	43	59,73	24	33,33	5	6,94	45	62,5	22	30,56	5	6,94
Ігри у приміщенні	55	76,39	17	23,61	0	0	55	76,39	17	23,61	0	0
Теренові ігри та змаги	70	97,22	2	2,78	0	0	70	97,22	2	2,78	0	0
Проектна діяльність	56	77,78	15	20,83	1	1,39	58	80,55	13	18,06	1	1,39

Провівши кількісний та якісний аналіз анкет, ми встановили, що усі виховники, незалежно від віку та досвіду виховницької діяльності у “Пласті”, постійно використовують у своїй діяльності та вважають ефективною гутірку. Однаково оцінили частоту та ефективність використання у своїй діяльності теренових ігор та змагів (постійно використовують та вважають ефективними цей метод 70 виховників, або 97,22 % респондентів), ігри у приміщенні (постійно використовують та вважають ефективними цей метод 55 виховників, або 76,39 % опитаних), дискусій (постійно використовують та вважають ефективними цей метод 67 виховників, або 93,06 % респондентів, проте два виховники (2,78 %) вважають цей метод неефективним і тому зовсім не використовують його у власній виховній роботі), інструктаж (постійно використовують та вважають ефективними метод 65 виховників (90,28 % респондентів), проте три виховники (4,16 % респондентів) не використовують його та вважають неефективним). 58 виховників (80,56 %) постійно використовують у своїй діяльності метод проектів, ефективним саме для формування активної громадянської позиції пластуни-підлітків його вважають 56 виховників (77,78 %); 1 виховник (1,39 %) не використовує цей метод та вважає його неефективним. Постійно використовують виконання впорядових вправ у процесі

громадянського виховання 45 респондентів (62,5 %), вважають його ефективним 43 (59,72 % опитаних), проте 5 учасників анкетування (6,94 %) вважають метод неефективним і ніколи не використовують у власній виховній діяльності. Майстерку оцінили однаково за частотою та ефективністю використання у своїй діяльності (постійно використовує цей метод та вважає його ефективним 41 виховник (56,94 % загальної кількості опитаних), проте 5 учасників анкетування (6,94 %) вважають метод неефективним і ніколи не використовують у власній виховній діяльності. Найменше використовують для формування активної громадянської позиції підлітків метод дебатів, його постійно застосовують тільки 9 виховників, або 12,5 % усіх опитаних. 11 учасників анкетування (15,28 %) ніколи не використовують його у власній виховній діяльності; ефективним вважають його 6 (8,33 %) опитаних; 26 виховників (36,11 %) вважають цей метод неефективним.

Провівши статистичний аналіз отриманих даних, ми встановили, що під час формування активної громадянської позиції підлітків усі виховники із досвідом виховної праці у “Пласті” понад 2 роки (43 респонденти, або 59,72 %, за даними експерименту) використовують усі вищенаведені методи виховної роботи. Усі респонденти звертали увагу на те, що, незалежно від вибраного методу, під час його використання слід максимально залучати вихованців до взаємодії, спонукати до активної реакції та вияву ініціативи. Виховники також відзначали, що, плануючи виховну діяльність, потрібно дотримуватися максимально допустимої варіативності форм, методів та засобів виховання.

Висновки та перспективи дослідження. “Пласт” сприяє різнобічному розвитку своїх членів, тобто формуванню духовно цілісної, розумово, фізично, соціально розвиненої особистості, стимулює розвиток тих рис, які дають змогу підліткам не лише комфортно почуватися в сучасному суспільстві, а й активно виявляти свою громадянську позицію. Пластові форми та методи роботи суттєво впливають на громадянський розвиток підлітків, адже вони особистісно орієнтовані й відзначаються різноманітністю. Значній їх ефективності сприяє також те, що теоретичні положення усіх форм і методів роботи науково обґрунтовані та перевірені роками досвіду.

У перспективі заплановано дослідити упровадження інноваційних методів у процесі формування активної громадянської позиції підлітків у “Пласті”.

Література

1. Жданович Ю. М. Виховання особистості у Пласті : монографія / Ю. М. Жданович, Т. Ф. Алексєєнко. – К. : ПП “Перспект-А”, 2006. – 262 с.
2. Матеріали учасника крайового вишколу виховників УПЮ, м. Луцьк, 8–10 лют. 2002 р. – Луцьк, 2002. – 56 с.
3. Пласт: становлення особистості : наук.-метод. посіб. / [А. Б. Зайченко, О. В. Кравченко, Р. М. Охрімчук та ін.]. – К. : Пед. думка, 2007. – 220 с.
4. Спомини Основоположника Пласту професора д-ра Олександра Тисовського, записані на основі його оповідання пл. сен. Теодором Даниловим, Л. Ч., у грудні 1965 р. // Основоположник Пласту: до 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського / уклад. Теодор Данилів. – Мюнхен, 1966. – С. 17–36.

Статтю подано до редколегії
21.04.2011 р.